

## SZEMLE

### ***Kultúrjav. Írásbeliség és szóbeliség irodalma – újrahasznosítva: Fiatalok Konferenciája 2014***

Szerkesztette BARTÓK Zsófia Ágnes, FAJT Anita, GÖRÖG Dániel, MARÓTHY Szilvia, Bp., reciti, 2015 (Arianna Könyvek, 9), 214 l.

Sikeres kezdeményezés ígéretes folytatása a kötet, amelynek többféle előzményére is lehet hivatkozni. A Fiatalok Konferenciája rendezvényeinek ez már a második kiadványa. Közvetlen elődjükként a szerkesztők a Fiatal Kutatók Konferenciáját említik: a négy alkalom anyaga négy kötetben jelent meg. Mindkét hallgatói kezdeményezésre vonatkozik a fülszövegben és a címnegyedben is olvasható meghatározás: „A cél egy, a fiatal kutatók számára szervezett, szakmailag igényes, a régi magyar irodalommal foglalkozó konferenciasorozat indítása volt.” (Ugyanennek a szándéknak a jegyében hasonló próbálkozások az 1970-es évek második felében is megvalósultak. Az akkori szegedi, budapesti és debreceni egyetemisták ugyancsak rendeztek konferenciákat, eredményeik 1976 és 1980 között négy kötetben láttak napvilágot.)

A most ismertetendő kötet címlapján szereplő fogalmak, különösen az írásbeliség–szóbeliség és az újrahasznosítás izgalmas tartalmat ígérnek. Horváth Iván bevezető tanulmányát 13 dolgozat követi, a szerzők nevének betűrendjében. A bevezető tanulmány első mondatában újabb szempont merül fel: „A fiatal kutatók konferenciájának idei témája a populáris és az elit kultúra.” (7.) Megjelennek rokon fogalompárok, mint népköltészet–műköltészet, közköltészet–magas irodalom, populáris–arisztokratikus regiszter. Horváth Iván felhívja a figyelmet arra a sajátosságra, aminek az igazolása az egész kötet célja lehet: nem egyszerű szembeállításról van szó, „dichotómia helyett *n*-chotómiáról” (19) beszélhetünk, hiszen a fogalompárok tagjai bonyolult viszonyban állnak egymással és a figyelembe veendő egyéb tényezőkkel. A következő rövid áttekintésben annak alapján veszem sorra a kötet tanulmányait, hogy milyen szorosan kapcsolódnak a kitűzött témához

Mindhárom szempontot – populáris és az elit kultúra, írásbeliség–szóbeliség, újrahasznosítás – egyaránt érvényesíti Deme Ágnes. Megállapítása szerint folklór és irodalom határán harmadik kategóriaként értelmezhetők a kéziratos könyvek. Példája egy, az 1810 körüli évekből származó versgyűjtemény. Feltehetően Vályi Klára bábaasszony és költőnő gyűjtése, részben saját szerzeményeit is tartalmazza. „A kézirat összeállítója [...] egyenrangúnak tartja a folklórműfajokat a konkrét szerzőhöz köthető, névvel jelzett alkotásokkal. Többek között

saját műveivel. Ráadásul, mintha nem is érzékelné a határt a fenti két csoport között. Hiszen a szóbeliség műfajait leírja, az irodalmi műveknek pedig változatait hozza létre.” (36.)

Egy hasonló témájú dolgozatban az írásbeliség–szóbeliség és az újrahasznosítás együttese jelenik meg. Pajor Katalin egy XIX. század végi vegyes kézirat-gyűjtemény négy népmeséjével foglalkozik. „Habár a hagyományos szóbeli megjelenés helyett itt írásbeli formában találkozunk velük, és nincsenek információink az előadás létezéséről, mikéntjéről; a hagyománnyal való kapcsolatuk és folklórjellegük mégis megkérdőjelezhetetlen, további bizonyítékkal szolgál, hogy a szövegek az élőbeszéd jellegzetességeit mutatják.” (124.) „[...] lejegyzésük szerepet játszhatott a továbbhagyományozásukban is.” (133.) A szerző reményteljes ígérettel zárja mondandóját a vizsgált anyaggal kapcsolatban: „Közköltészeti jellemzőikre nem fektettem hangsúlyt, azokat később további, levéltári kutatásokkal kívánom kiegészíteni.” (133.)

Ugyancsak az írásbeliség–szóbeliség és az újrahasznosítást vetődik fel két további tanulmányban; az egyik filológiai, a másik irodalomelméleti jellegű. Németh Dániel a Vásárhelyi Andrásnak tulajdonított Mária-éneket elemzi, elsősorban nyelvtörténeti szempontok alapján. A nyelvjárási, hangjelölési sajátosságok vizsgálata mikrofilológiai mélységekbe hatol. A három kézirat alapján szóbeliség és írásbeliség viszonyára is következtet: „Az írás rögzítő szerepéből következett, hogy a könyvek másolása tovább mélyítette a szóbeli és az írott nyelvváltozat közti különbséget.” (110.) A szövegváltozatok eltérései tudatos szerkesztésre utalnak, tehát az újrahasznosítás módszereire is fény derül.

Elméleti igényű fejtegetéseiben Szatmári Áron a szöveg fogalmát boncolgatja, különös tekintettel a régi magyar szövegekre és kiadásuk lehetőségeire. Stoll Bélától Horváth Ivánon keresztül Vadai Istvánig, Paul de Mantól Kulcsár Szabó Ernőig veszi sorra a kapcsolódó elképzeléseket. A szöveg – vagy szövegek? – változatai, különböző megjelenési formái, tulajdonságai, olvasatai akár az írásbeliség–szóbeliség átjárásaival is és az újrahasznosítással is összefügghetnek. A régi szövegek kiadásának célját a szerző abban látja, „hogy a korabeli irodalmat úgy mutassuk fel, ahogyan az létezett, varianciájában, töredékességében, adott esetben olvashatatlanságában, hiszen [...] éppen ezek a szövegek legszövegibb tulajdonságai. A régi irodalom olvasásának éppen azzal kell kecsegtetnie a mai olvasót, hogy a szövegiségnek és az olvasásnak számára új módjaival ismerteti meg.” (182.)

A következőkben említendő írások legfőképpen az írásbeliség és szóbeliség kérdését érintik. Görög Dániel tanulmányának első fele kapcsolódik szorosan a konferenciának ehhez a témájához: a tudósító énekeknek azokat a jellemzőit rendszerezi, amelyek alapján valószínűsíthető, hogy az írásbeliségben vagy a szóbeliségben keletkeztek. A dolgozat második fele vitacikk: Schelhammer Zsófinak az előző FiKon-konferencia kötetében megjelent állításait vonja kétségbe.

Meggyőződése szerint a *Cantio de militibus pulchra* nem az írásbeliség közegeiben keletkezett és nem gúnyvers.

Papp Ingrid a XVII. században a vallásüldözések elől Magyarországra menekülő cseh protestánsok tevékenységének művelődéstörténeti hozadékáról ír. „A cseh exulánsok felső-magyarországi letelepedése egy Közép-Európában nyugatról keleti irányba elmozduló szellemi kört eredményezett, amelynek a felső-magyarországi szellemi mozgalmakra és identitástudatra gyakorolt hatásával a XVII. században végig számolhatunk.” (139.) A Magyarországon megjelent szláv nyelvű halotti beszédek – legnagyobb részét a trencsényi nyomda kiadványai – vizsgálata során szóbeliség és írásbeliség viszonya is szóba kerül, amennyiben „a nyomtatás medialitásában rögzített korpusz a rituálisan szabályozott szóbeli érintkezési formák egyikének az írásbeliségbe átlépéseként értékelhető, ami egyszerre tartott fenn sok mindent e hétköznapi diskurzus tematizáló eljárásai-ból, miközben azok természetesen az írott műfaj lutheránus hermeneutika és homiletika által irányított alkotási eljárásaiba is adaptálódtak.” (142.)

A továbbiakban említendő tanulmányok esetében a konferencia témái közül leginkább az újrahasznosítás mozzanatát lehet felfedezni. Két dolgozat is szól egy-egy ábécéről. Balázs Debóra három szerző kozmográfiájának nyelvszemléletét hasonlítja össze. Ptolemaiosztól kezdve számos motívum újra és újra megjelenik a későbbi hasonló munkákban. Különös figyelmet szentel Aethicus Ister rejtélyes ábécéjének: vajon egy létező nyelv írásrendszere lehetett, vagy valamilyen titkosírás, okkult szövegek lejegyzésére?

Tubay Tizianónak a székely írásról szóló dolgozata korrekt kutatástörténeti áttekintés, Bél Mátyástól a 2015-re ígért forráskiadás említéséig. Az újrahasznosítás itt a szakirodalom vonatkozásában merülhet fel: annak rögzítése, hogy ki mit vett át a korábbi kutatások eredményeiből.

Ketten is a politikai irodalom tárgyköréből választották témájukat. Juhász János két XVII. századi fejedelmi tükör – Szepsi Korotz György fordítása (*Basilikon doron*, 1612) és Lackner Kristóf emblémás királytükre (*Coronae Hungariae emblematica descriptio*, 1615) – forrásait tárja fel. Bemutatja, hogy mindkét munka újrahasznosítás a javából. Az ókori görög, latin, neolatin, bibliai és embléma-források pontos felsorolása mellett kiemeli a művek célzatosságára utaló vonásokat is, összefüggésben keletkezésük korának történelmi körülményeivel: „ha a politika koordinátarendszerében szeretnénk elhelyezni a két művet, akkor a *Basilikon doron* az abszolutizmus, a *Corona Hungariae* pedig a rendi monarchia felé tolódna” (80).

Köllő Zsófia a *Nádasdy-Mausoleum*ról ír. Már maga az 1664-ben megjelent kiadvány is újrahasznosítás, amennyiben más célra készült metszeteket és kéziratot használ fel. A reciklálás a kéziratos és nyomtatott hagyományban tovább folytatódott. 7 kézirat, 6 latin és magyar nyomtatott kiadás vizsgálata alapján többek között megállapítható: „A *Mausoleum* praktikus célokra is használható-

nak bizonyult, beépült a nemesi írásgyakorlatba, illetve az iskolai oktatás rendszerébe.” (102.)

Két tanulmány tárgya egy-egy kéziratos kötet az egyházi irodalomból, egy verses és egy prózai. Réger Ádám kiemeli, hogy Kájoni János kétnyelvű versgyűjteménye korábban már nyomtatásban megjelent műveket is tartalmaz, tehát ez is egyfajta újrahasznosítás. A párhuzamos latin és magyar szövegek összefüggéseit vizsgálva arra következtet, hogy a szerkesztő – sokszor talán egyben fordító is – eredetileg teljes egészében kétnyelvű összeállítást tervezett.

Túri Tamás témája egy XVII. századi unitárius kéziratos iskolai prédikációgyűjtemény. Nyilvánvalóan újrahasznosítás céljára készültek, hiszen mintabeszédekről van szó, teológushallgatók, majdani lelkészek számára. Retorikai és teológiai szempontból egyaránt értékeli a prédikációkat.

Egy egészen különleges műfaj is felbukkan a kötetben. Gesztelyi Hermina XVI–XVII. századi hímző- és csipkemintakönyvekről ír. Egy nagyobb korpuszt vizsgált, részletesebben arról a négy munkáról szól, amelyekben van ajánlás. Felhívja a figyelmet a téma morális összefüggéseire: „Az ajánlások szerint a textilkészítés azért jellemző az erényes nőkre, mert a tétlenség ellen való, a tétlenséget pedig a bűn követi. [...] végső soron az üdvözlés szempontjából is kiemelkedő jelentőségű ez az elfoglaltság, hiszen komoly segítséget ad az asszonyoknak, hogy megvédjék erényességüket a rájuk leselkedő veszélyekkel szemben.” (52.) A textilkészítés a kegyességgyakorlásnak is egy lehetséges módja, amennyiben az elkészült művet a templom díszítésére szánják. Újrahasznosításnak tekinthetők az ajánlásokban ismétlődő gondolatok, például az antik példák (Pénélopé, Lucretia) emlegetése.

Összefoglalásul megállapíthatjuk: fiatal kutatók értékes tudományos eredményeit tartalmazó kötet állt össze a konferencia anyagából. Érzékelhető a tematikai egységre való törekvés, az írásbeliség–szóbeliség, újrahasznosítás, populáris és elit kultúra jegyében, amit kisebb-nagyobb mértékben sikerült is megvalósítani. Az egységnél azonban jellemzőbbnek tűnik a sokféleség, ami határozottan erénye a kötetnek: bemutatja a szerzők szerteágazó érdeklődését, tematikai, műfaji, szemléleti, módszertani szempontjaik sokféleségét.

*Bartók István*

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet